

a)

Камінь, глина й очерет як формотворчі матеріали в народному будівництві.

а) Селянська лимпачева хата з чотирисхилим дахом.

с. Тягинка. Херсонська обл. Початок XX ст.

б) Кам'яниці з двоххилими очеретяними дахами.

с. Баловне. Миколаївська обл. Початок XX ст.

ВСТУП

Народне мистецтво Півдня України – багатовимірний у просторі й часі масив рукотворних виробів – являє собою: народну архітектуру, її оздоби, речове наповнення інтер'єру дому та садиби, а також пластично-просторові утворення, що визначають ритуальні локуси родинно-шлюбної містерії.

Комплексне вивчення регіональних шкіл народної майстерности дає нам шанс, з одного боку, зафіксувати морфостилістичні особливості творів традиційного декоративно-прикладного мистецтва; з іншого – дослідити форми їх побутування. Це значно збагачує наші знання про функціональні можливості доморобних речей, про релігійно-магічні та інші ситуаційні властивості окремих предметів, про неперервну взаємодію людини зі світом другої природи.

В українському мистецтвознавстві до цього часу бракує наукових розвідок, як загального корпусу, так і окремих гілок народного мистецтва Півдня України. Залишається недослідженою проблематика функціонування ужиткових виробів у ритуальному контексті. Життєво важливою постає сьогодні потреба вивчити, описати і ввести в науковий обіг існуючі збірки первотворів.

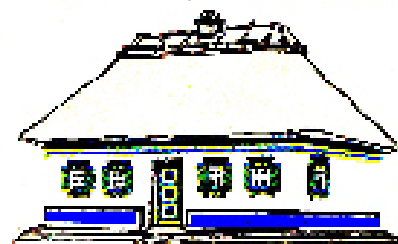
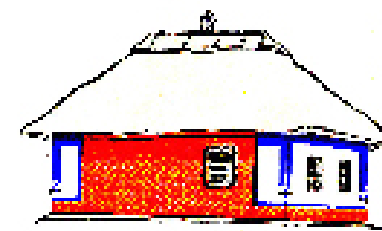
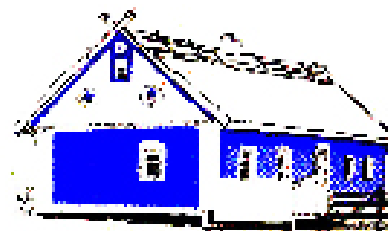
Актуальність дослідження, таким чином, полягає в тому, щоб, достовірно відтворивши етнографічну ситуацію на Півдні України кінця XIX – початку XX століть, встановити морфологію й образну стилістику регіонального мистецтва, визначити його місце в обширах народного житла, в обрядових циклах весільного ритуалу.

Системно-історичний метод дослідження фольклорних форм мистецтва на місцях дає можливість подолати мистецтвознавчі

стереотипи, коли той чи інший жанр розглядається відрубно, без конотацій, зв'язків з іншими галузями народної творчості, мистецьких порівнянь, паралелей, за межами етнічного контексту. Такий спосіб пізнання предметної культури дозволяє глибше усвідомити загальні принципи народної естетики, сутність яких зводиться до того, що селянина ніколи не цікавила річ сама по собі, річ непотрібна, чужа за оздобами, комбінаціями кольорів, малозрозуміла за змістом, без спожитку, хоча й приваблива. Більше всього проста людина шанувала функцію виробу, гармонійне поєднання матеріалу й форми твору. Красивий витвір завжди був утилітарним, а в корисній роботі народжувалися досконалі за мистецькими формами речі. Злободенність розвідок з вивченої тематики зумовлюється ще й потребою формування національної свідомості українців, суворою необхідністю духовного відродження України, позитивного вирішення екологічних проблем.

Суттєве значення в міжетнічних стосунках, що формуються в Україні на ґрунті її суверенітету, набуває усвідомлення кожним і всіма специфіки народної творчості. Саме в умовах поліетнічних контактів підсилюється роль мистецтва у зміцнюванні взаємоповаги одних народів до інших. Животрепетність поставлених у дослідженні питань підказується природним бажанням пізнати витоки сучасного народного мистецтва, його першоджерела. Вивчення його в контексті народного житла українців, росіян, болгар – найчисленніших і близьких за культурою груп населення на Півдні України з кінця XIX ст. – важливо, перш за все, тому, що з рівнем розвитку народної архітектури пов'язані періоди коливань у декоративному мистецтві. “Нове пожвавлення інтересу до житлового будинку, – пише 1908 року німецький архітектор Герман Мутезіус, – цілком необхідне для піднесення пластичного мистецтва, що вступило в період свого розквіту. Опорою цього мистецтва може бути виключно дім, лиш оздоблення народного житла взагалі має стати метою руху в галузі прикладного мистецтва” [96. – С.118].

Майже кожна селянська хата насичувалася речами, що мали подвійні реальності, подвійні смисли: утилітарно-практичні (побутові) та релігійно-магічні (урочисті). Як об'єднуючими між ними проявлялись естетична, еротична, репрезентативна та інші, суміжні їм, функції. З цієї причини нам важливо знати, наприклад, не еволюцію конкретного образу, не характер запозичень з інших традицій, навіть не ланцюг дій, що змінюються фольклорною практикою (його схему), але рівночасне художнє дійство (розрядка моя: – МВ) різних народів, пов'язаних часом і спільною територією. Це сприятиме глибокому розумінню не

Одеська й Миколаївська області.
Приклади тонування фасадів кам'яних будинків.
Кінець XIX - початок XX ст.
За В.Самойловичем

Декоративне оздоблення російської печі.
50-і роки XX ст. Одеська обл.
За В.Самойловичем

Миколаївська область.
Фасад кам'яниці. Кінець XIX ст. с. Раково

тільки сутності південноукраїнського весілля, чи, скажімо, обрядів поховально-поминального ритуалу, але й допоможе виявити однорідні для всіх іммігрантів елементи декорацій, зумовлених, по-перше, близькістю мови й культури; по-друге, спільністю історичного розвитку; по-третє, стійкими соціально-історичними, господарчо-економічними, релігійними та побутовими взаємостосунками; по-четверте, єдністю території.

Комплексне вивчення народного мистецтва Півдня України кінця XIX – поч. XX ст. передбачало постановку й виконання завдань:

- аналіз морфостилістики народного мистецтва регіону;
- визначення місця виробів народних майстрів в архітектурно-художніх обширах південноукраїнського народного житла;
- наведення паралелей у народній декоративній творчості українців, росіян, болгар, які проживають на теренах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей;
- виокремлення орнаментальних, пластичних, кольорових образів, що формують регіональний словник мистецьких форм;
- пошук принципів формування ритуальних локусів у південноукраїнському весільному ритуалі;
- окреслення функцій творів народного декоративно-прикладного мистецтва Півдня України в контексті загальноукраїнської національної культури.

Автор, опрацювавши польові матеріали, відповідну літературу та визначивши джерела інспірацій, дійшов висновку, що:

- народна творчість Півдня України є складовою національної культури;
- мистецькі традиції на Півдні України формуються шляхами: саморозвитку, взаємодії культур різних етносів, під впливом академічного мистецтва;
- атрибути й реквізит родинно-шлюбних ігор визначають: образну стилістику народного мистецтва, рівні взаємодії його фольклорних форм в етноконтактних зонах, характер спадковості ремісничих традицій;
- міська художня культура, постійно зазнаючи впливу академічного образотворчого, орнаментально-декоративного мистецтва,

КАМІНЬ ЯК ФОРМОТВОРЧИЙ МАТЕРІАЛ У НАРОДНОМУ ПОБУТІ
ПОСЕЛЕНЦІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ.

Початок XX ст.

Одеська область.

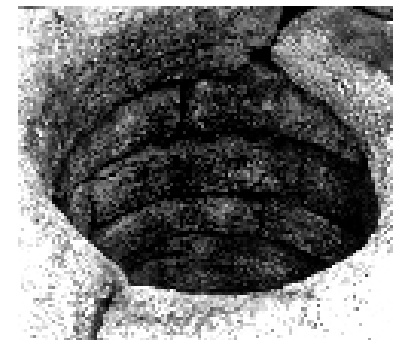
Боковий фасад болгарського будинку.
Кінець XIX – початок XX ст.
с. Дмитрівка.

а)

б)

в)

г)

а, б) с. Новотраїани. Одеська обл.   в) с. Інгулка. Миколаївська обл.
г) с. Чорнобаївка. Херсонська обл.

а)

б)

в)

Миколаївська область.

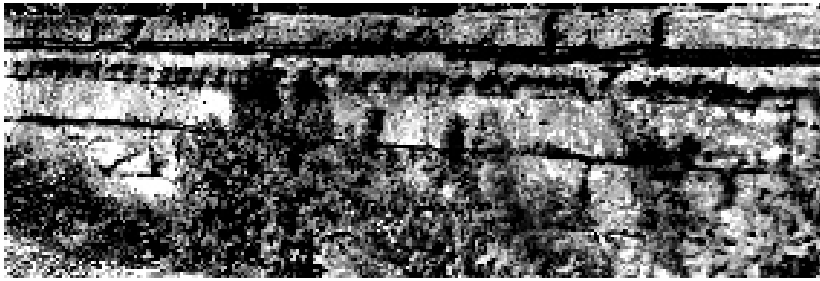
Камінь «дикун» як матеріал для творення обширів садиби, вулиці, села.
а) м.Нова Одеса. Кінець XIX ст.   б) с.Новогригорівка. Середина XX ст.
в) с. Новопетрівка. Початок XX ст.

“вченої” архітектури з їх чіткою функціональною структурою, відіграє вирішальну роль у становленні в причорноморських містах кам’яного та залізного хресторобства, сюжетно-епіграфічної вишивки, церковного гаптування, ткацтва, архітектурного кованого металу, скриннярства, у формуванні неповторного декору народного житла;

– механізм традиції народного мистецтва, його риси проявляється через рівні функціонування ремісницьких виробів. Переселенці прибувають на нові місця з рідними для себе речами побуту, а також з усталеними уявленнями про їх роль у домашньому житку. Однак просторові й семантичні ніші знаходять не всі виготовлені в метрополіях вироби; в нових умовах вони виступають лиш вихідним матеріалом для творення нових форм.

Основу монографії склали матеріали, зібрані автором в експедиційних виїздах упродовж 1978–1989 роках до історико-етнокультурних місць на Півдні України, обмежених територією нинішніх Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Архітектурний пластичний і кольоровий декор, гончарна кераміка, народне килимарство, візерункове ткацтво, художня вишивка досліджувалися переважно на місцях шляхом фотографування виробів у помешканнях, графічного копіювання, опитування майстрів літнього віку тощо. До польових матеріалів була додана систематизована інформація про твори народного мистецтва Півдня України з колекцій Державного музею українського народного декоративного мистецтва в Києві, Одеського художнього та археологічного музеїв, обласних краєзнавчих та історико-краєзнавчих музеїв у Миколаєві, Одесі, Херсоні.¹ Усього зібрано й паспортизовано більше двох тисяч зразків кам’яного архітектурного декору, художньої металопластики у кам’яному зодчестві, різьбованих фасадних дверей на кам’яницях “чистої роботи”, християнського пам’ятникарства, глиняного та кам’яного посуду, народних “череп’янок”, стінописів, народних меблів, килимів, тканих та вишиваних рушників, елементів народного строю тощо. Переважна їх кількість вперше вводиться до наукового обігу.

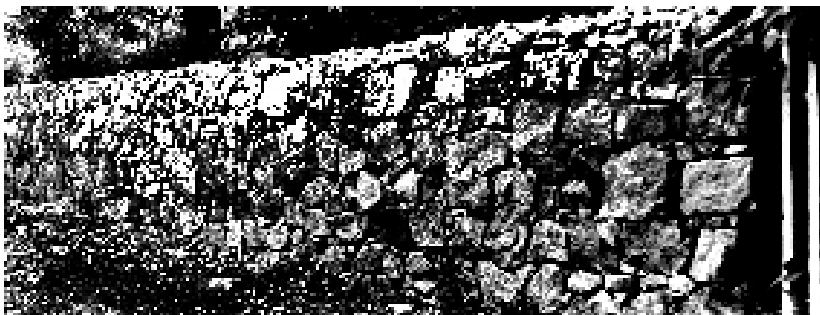
Розроблено класифікацію кам’яного декору народного житла, виробів з кованого та виливаного металу, творів народного бляхарства, гончарства, ткацтва, писанкарства, вишивки. Вперше, як окремішні гілки художньої творчості, розглядаються фасадні двері народного житла в містах і передмістях українського Півдня, а також кам’яне хресторобство.

а)

б)

в)

Миколаївська область

Кам'яні мури.

а) с. Ландау (Широкий Лан). Середина XIX ст. б) смт. Тернівка. Кінець XIX ст.
в) с. Синюхин Брід. Кінець XIX ст.

Встановлені закономірності пластичних, орнаментальних та кольорних уподобань українців, болгар і росіян застосованих при декоруванні народного житла.

Здійснена спроба розробити методику визначення образної стилістики просторових утворень (локусів) сільської садиби в контексті південноукраїнського шлюбного ритуалу. Синхронізуючи українське, російське, болгарське весілля, автор пропонує оригінальну методику визначення просторових артефактів за допомогою речей і предметів селянського побуту, архітектонічних конструкцій з квітів, рослин, плодів, “мішури”, творів орнаментально-декоративного і сакрального мистецтва, їх комбінацій. Саме місце в обширах садиби визначає відповідну функцію того чи іншого виробу як ритуально-магічного або релігійного атрибута народної містерії.

Поглиблено знання про морфостилістику, технології виготовлення, функції ритуальних хлібів як витворів народних майстрів. Вперше народна ідея світла, з подачі автора, кореспондується за образним утіленням в інтер'єрі сільської оселі з пластичним фольклором. Народна писанка розглядається в комплексі весільних обрядів, як пластичний символ світла-освітлення української хати.

У книзі представлено 26 аналітичних таблиць зі штриховими малюнками, в яких на основі графіки класифіковано типи й різновиди архітектурного декору, бляшаних виробів – “корон”, різьбованих фасадних дверей, кованих і виливаних решіток, залізних брам, візерунчастих скринь, гончарного посуду, народних “череп'янок”, писанок, ритуальних хлібів, тощо.

Структура книги визначається тематикою і змістом дослідження; має чотири розділи.² Основний текст складається зі вступу, п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

¹ Прийняті скорочення: МОКМ - Миколаївський обласний краєзнавчий музей; ОІКМ - Одеський історико-краєзнавчий музей; ХОКМ - Херсонський обласний краєзнавчий музей.

² Розділ “Народне кам'яне хресторобство”, як і додаток “Народна образотворчість на Миколаївщині”, були додані й адаптовані до матеріалів, що склали свого часу корпус кандидатської дисертації “Народне мистецтво Півдня України”.